

«ÚZLIKSIZ BILIMLENDIRIW SISTEMASÍDA ARALÍQTAN OQÍTÍWDÍŇ INTEGRACIYASÍ»

atamasındaǵı IV Xalıqaralıq ilimiy-teoriyalıq konferenciya

BOLALAR XULQ-ATVORI VA HISSIYOTI SHAKLLANISH OMILLARINING PSIXOLOGIK TALQINI

J.Kurbanbaeva,

NDPI Pedagogika va psixologiya

mutaxassisligi 1-bosqich magistranti

Annotatsiya. Bola oilada ota-onasidan o'zini qanday tutishni va hayotiy axloq me'yorlarni o'zlashtirishi, ko'p narsalarni oiladan o'rganishini va yaqin kishilar bilan bo'ladigan munosabatlar haqida so'z yuritilgan.

Kalit so'zi. Oila, bola, xulq-atvor, ruhiy, mamaviy, jismoniy tarbiya, komil inson, oilaviy munosabatlar.

Komil inson deganda biz ma'naviy, ruhiy, jismoniy sog'lom har tomonlama boshqalarga ibrat bo'ladigan bilimli, ma'rifatli kishilarni tushunamiz. Komil insonni tarbiyalash eng avvalo oiladan boshlanadi. Buyuk mutafakkir Yusuf Xos Xojib "O'g'il-qizlarning fe'l-xulqi yaxshi yoki yomon bo'lsa uning sababchisi ota va onadir", deb ta'kidlagan.

Bola oilada ota-onasidan o'zini qanday tutishni va hayotiy axloq me'yorlarini o'zlashtirar ekan, ko'p narsalarni ulardan o'rganadi, yaqin kishilar bilan bo'lgan munosabatda va oiladan tashqari o'zini shunga muvofiq tarzda tutishga harakat qiladi. Bola qalbida insoniylik xususiyatlari, ma'naviy axloqiy meyorlarning shakllanishiga ota-ona va oila muhitining ta'siri katta bo'lib, bolaning shaxslararo munosabatlari va muloqot madaniyatining shakllanishiga xizmat qiladi.

Oilaviy munosabatlardagi noxushlik yoki oilada bolalar tarbiyasiga muntazam yondashuvning yo'qligi tarbiyaviy munosabatlarda bolalarning yosh va individual psixologik hamda jismoniy xususiyatlarini hisobga olmaslik, tarbiya usullarini noto'g'ri qo'llanilishi bola xulqida salbiy illatlarni asta-sekin shakllanishiga olib kelishi mumkin. Kichik yoshdagi bolalarda xarakter hali to'liq tarkib topmagan bo'lsada, unda kutilayotgan bo'lajak xarakterning asoslari deb atalishi mumkin bo'lgan psixik sifatlar: nerv psixik jarayonlar mavjuddir. Ana shu asoslardan barqaror fazilatlar asta-sekin hosil bo'la boradi. Bola xarakterida shakllanayotgan salbiy xislatlardan o'jarlik, injiqlik, qo'pollik, yolg'onchilik, manmanlik, hudbinlik kabilarda namoyon bo'ladi.

Bola shaxsining shakllanishidagi eng muhim davr — 2-3 yoshlar bo'lib, bu paytda bola to'liq tilga kiradi. Uning ruhidagi "Men" alohida kuch va qudrat bo'lib, unga o'rnashadi. Shaxs o'zini atrofdagilardan mana shu "men" orqali ajrata olishi mumkin ekanligiga o'rganib boradi. Bola biror ish yoki yumushga qo'l urar ekan,

«ÚZLIKSIZ BILIMLENDIRIW SISTEMASÍDA ARALÍQTAN OQÍTÍWDÍŃ INTEGRACIYASÍ»

atamasındaǵı IV Xalıqaralıq ilimiy-teoriyalıq konferenciya

agarda siz yordam bermoqchi bo‘lsangiz, “men, men o‘zim” degan so‘zlar bilan sizning yordamingizni inkor qila boshlaydi. Mana shu joyda siz uning aytgan so‘zlarini nazarga olmay majburan bir-ikki yordam bersangiz, uning xulqida yuqorida biz aytgan shaxsning o‘jarlik xususiyati bo‘lmish alomatlar paydo bo‘la boshlaydi. Bu o‘rinda bola harakatidagi o‘zlikka intilish bilan o‘jarlik, kattalarga, umum qabul qilingan qoidalarga bo‘ysunmaslikni ajrata olish zarur. Shunday holat yuzaga kelar ekan, bola harakatidagi o‘zlikka intilish yoki o‘jarlik alomatini ajrata olmadingizmi, harakat natijasini chamalab ko‘ringda, bolani bu harakat oxirida u nimaga erishishidan ogohlantirib, urinib ko‘rishga imkon bering. Chunki, har qanday ta‘qiqdan shaxsiy tajriba bola ruhiga ta‘sir kuchi jihatdan muhimroq bo‘lib u bolaning o‘z xulqiy shakllanishiga har tomonlama qimmatlidir[1].

Bola xarakterida shakllanadigan salbiy hislatlar bola psixikasiga, ruhiy olamiga, sog‘ligiga salbiy ta‘sir ko‘rsatib, jismoniy rivojlanishiga zarar yetkazadi. Jumladan, bolalardagi o‘jarlik-xarakter va irodaning zaifligi ko‘rinishidir. O‘jar bola maslahatni ham buyruqni ham qabul qilmaydi, faqat hamma narsani o‘z bilganicha qiladi va albatta muvaffaqiyatsizlikka uchraydi. O‘jar bolaning qiliqlarining sababi bu: “Men bunday hohlamayman”, “Men unday hohlamayman”. Qat‘iylik, sabr-toqatlilik, chidamlilik va boshqa irodaviy fazilatlar bolalarning o‘yin faoliyatida mustahkamlanib, qiyinchiliklarni yengishda aqliy va jismoniy kuchni talab qilib uni chiniqtiradi.

Bolalardagi o‘jarlik-qat‘iylik va biror maqsadga qaratilganlikni rivojlanishiga to‘sqinlik qilib, insonni faoliyatdan chalg‘itib, bolani ko‘proq erkalash, unga nisbatan qo‘yiladigan talablarni pasaytirish boshqalarga esa ortiqcha talabchanlik kattalar tomonidan o‘jarlikni shakllanishiga zamin hozirlaydi.

O‘jarlikning shakllariga xos muhim salbiy hislatlaridan biri shaxsiyatparastlikdir. “O‘jarlik xarakterning o‘ziga xos shakli bo‘lib, lekin uning mazmunini to‘la aks ettirmaydi”. O‘jarlik-har doim irodaviy sustlikning salbiy ta‘siri hisoblanib, o‘jarlik shakli qisman odamning temperamentiga bog‘liq bo‘ladi. Temperament shaxsning psixik xususiyatlaridan biri bo‘lib, nerv sistemasi xususiyatlarini aks ettiradi. Har bir temperamentning o‘ziga xos ijobiy va salbiy tomonlari mavjud, ya‘ni garchi temperament shaxsning tug‘ma sifati bo‘lsa ham, uni salbiy tomonlarini tuzatish imkoniyati mavjud.

Pedagogik-psixologik kuzatishlar shuni ko‘rsatadiki, o‘jarlik har bir temperament tipiga turlicha ko‘rinishi mumkin. Masalan: xolerik bolalarda-o‘jarlik odatda agressiv hujumkorlik xarakteriga ega bo‘lib, nizo-janjalga bahona izlaydi.

«ÚZLIKSIZ BILIMLENDIRIW SISTEMASÍDA ARALÍQTAN OQÍTÍWDÍŃ INTEGRACIYASÍ»

atamasındaǵı IV Xalıqaralıq ilimiy-teoriyalıq konferenciya

Melanxolik bolalarning o‘jarligi ko‘pincha himoya qiladigan, qo‘riqlaydigan, mudofaa xarakteriga ega bo‘ladi. Temperamentning xolerik va melanxolik tipi o‘jarlikni yengil vujudga keltiradi. Xolerik tipi tutriqsizlik, betayinligi, melanxolik-asab tizimining bo‘shligi, zaifligi bilan belgilanadi. Asosan o‘jarlik turi bolalar o‘jarligini keltirib chiquvchi ijtimoiy-pedagogik asoslar bilan belgilanadi.

Bolani o‘jarligi asosan sog‘lom ijtimoiy-muhit bo‘lmagan tarbiyaning muhim prinsiplari buzilgan oialalarda shakllanadi. Rus pedagogi Makarenko ta’kidlaganidek, insonga mumkin qadar ko‘proq hurmat va talabchanlik kerak.

O‘jarlik shakllangan bola katta bo‘lganda ham o‘zining noto‘g‘ri fikrini ma’qullatishga urinadi. U xuddi qaysar otga o‘xshab, bema’ni o‘jarligi bilan odamlarning me’dasiga tegadi. “Imkoni boricha bolaga yaxshi ta’lim-tarbiya berishga intilish lozim,-deydi Koshifiy,-toki u ijobiy xususiyatlarini o‘zlashtirsin va yaramas xatti-harakatlardan o‘zini muhofoaza qilsin”.

O‘jarlik ko‘pincha oiladagi yomon munosabatlar ta’sirida vujudga keladi ya’ni bolani xafa qilishsa, erkalatsa, yoki qarovsiz tashlab ketishsa, oila haqiqiy jamoa bo‘lmasa. Oila jamoasining hamjihatligi, do‘stlik va o‘zaro yordam sharoiti-oilada bolani to‘g‘ri tarbiyalashda, jumladan, uni intizomliligini tarbiyalashda va o‘jarlikni oldini olishda zurrudir[2].

Bolalar xarakteridagi nuqsonlarni ya’ni o‘jarlikni yo‘qotishda kattalar ularni irodasini mustahkamlashga yordam berishlari kerak. Xulosa qilib shuni aytishimiz mumkinmi, maktabgacha yoshdagi bolalarda bunday xarakterning salbiy xislatlarini oldini olishimiz shart.

Foydalangan adabiyotlar:

1. M. Yo‘ldoshev Jajji daholar tarbiyasi Toshkent, “TAFAKKUR”, 2014.110 b.
2. Husayn Voiz Koshifiy.Futuvvatnomai Sultoniy/H.Komilov tarjimasi.- Toshkent:A. Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti,1994.-B 6970
3. Shoumarov G‘., Akramova F., Umarov B. Oilada ma’naviy-axloqiy tarbiya. T: 2015.B.20.
4. M. Imamova. Oilada bolalarning ma’naviy axloqiy tarbiyasi — T. “O‘qituvchi”. 1999- y.